

Омельковець, Руслана і Пачковська, Інна. «Назви страв та напоїв весільної кухні, похідних від найменувань рослин, говірок Луцького району Волинської області». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 17, 2022, с. 67–77.

Omelkovets, Ruslana and Pachkovska, Inna. "Names of Dishes and Drinks of the Wedding Kitchen Derived from the Names of Plants in the Subdialect of the Lutsk District of the Volyn Region". *Linguostylistic Studies*, iss. 17, 2022, pp. 67–77.

УДК 811.161.2'28(477.81/.82):641.5-027.553

<https://doi.org/10.29038/2413-0923-2022-17-67-77>

НАЗВИ СТРАВ ТА НАПОЇВ ВЕСІЛЬНОЇ КУХНІ, ПОХІДНИХ ВІД НАЙМЕНУВАНЬ РОСЛИН, ГОВІРОК ЛУЦЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Руслана Омельковець

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Інна Пачковська

Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Стаття присвячена дослідженню однієї з найстаріших лексико-семантичних груп української мови – весільної лексики, зокрема такої її підгрупи, як назви страв та напоїв весільної кухні, що співвідносні з найменуваннями рослин. Здійснено лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем. Показано її структурні особливості, способи утворення таких гастрономів та семантичні зміни, що при цьому відбуваються.

Ключові слова: лексико-семантична група, весільна лексика, західнополіський діалектний континуум, номінативна варіативність, лексична варіантність, семантична мотивація.

NAMES OF DISHES AND DRINKS OF THE WEDDING KITCHEN DERIVED FROM THE NAMES OF PLANTS IN THE SUBDIALECT OF THE LUTSK DISTRICT OF THE VOLYN REGION

Ruslana Omelkovets

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Inna Pachkovska

Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

This article is devoted to the study of the lexical structure of the dialects of the Lutsk district of the Volyn region. The study elucidates the dialect features of local speakers and regards them as an opportunity to research and monitor various changes in their speech.

The emphasis is laid on the wedding lexical and thematic group, which is ancient and valuable for the study of the history of the language, in particular, its subgroup "Names of

dishes and drinks of the wedding table". The study has been carried out from the point of view of semantic motivation, and an inventory of word-forming affixes has been established.

The collected material expands the source base of the Ukrainian dialectology and can be used in the process of compiling regional, universal, and ethnolinguistic dictionaries, the Ukrainian Lexical Atlas. The central issue of the study concerns the means of nomination.

The specified lexical-semantic subgroup of the researched dialect forms has a rich repertory, the level of representation and nominative variability of which are different. Most types of wedding lexicon are monolexems. Analytical names are represented mainly by the attributive phrases type. The repertory shows formal variation at the phonemic and grammatical levels.

The research seeks to deepen the analysis of the motivation of the names of the wedding drama's material components, such as dishes and drinks. The lexical-semantic characteristics of the names have been determined. The variability is a dominant characteristic feature of the analyzed thematic group of dialect vocabulary. The entire lexical group is permeated by synonymous relations. The motivational connections in the studied utterances do not involve all lexemes.

Key words: lexical-thematic group, wedding vocabulary, West Polish dialect continuum, semantic motivation, nominative variability, lexical variability.

Вступ. Вивчення лексичного складу місцевих територіальних діалектів і до нині залишається актуальним завданням сучасної лінгвістики, оскільки лексика належить до найдинамічніших лінгвальних систем. Найменш досліджена поки що лексико-семантична група «Їжа». Тематичну групу лексики (далі – ТГЛ) «Назви їжі» детально вивчено у східнополіських (Турчин), східностепових (Загнітко) та буковинських (Борис) говірок. Ґрунтовні дослідження цієї тематичної групи здійснено на матеріалі південнолемківських (Ганудель), закарпатських (Гоца), східнослобожанських (Волошинова) говірок та у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя (Різник). Західнополіські відфітонімні гастрономени розглянула Р. Омельковець (Омельковець). Українську когнітосферу «їжа» як предмет лінгвістичного дослідження вивчила З. Козирєва (Козирєва).

Актуальність розвідки зумовлена потребою створення вичерпної характеристики діалекту досліджуваної території, необхідністю подальшого системного вивчення української обрядової лексики, зокрема такої підгрупи весільної лексики, як «Назви страв та напоїв весільної кухні».

Мета статті – здійснити опис назв страв та напоїв весільного столу, співвідносних із найменуваннями рослин, на матеріалі говірок Луцького району Волинської області. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) здійснити лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем;
- 2) показати структурні особливості цієї лексико-тематичної групи;
- 3) встановити способи утворення таких гастрономів та семантичні зміни, що при цьому відбуваються.

Матеріал і методи дослідження. Джерелами дослідження послужили власні польові записи, здійснені за спеціально укладеною програмою. У роботі використано метод компонентного аналізу (для з'ясування семантичної структури опорних лексем) та метод кількісних підрахунків, що уможливив визначення номінативної та лексичної варіативності досліджуваної терміносистеми.

Результати дослідження та дискусія. Проблема лексико-семантичної еволюції лексики за певними моделями і сьогодні залишається актуальною. Надання готовій лексемі нової семантичної функції – один із шляхів створення нової номінативної одиниці. Метонімія як лексико-семантична трансформація слова базується на вживанні замість одного слова іншого, яке перебуває в синтагматичному, контекстному зв'язку з першим, тобто в певному асоціативному зв'язку за логічною суміжністю. За рахунок такого метонімічного перенесення значною мірою поповнюється і лексика кулінарії західнополіських говірок (Омельковець). Такі гастрономени постають внаслідок внутрішньопарадигматичного перенесення значення за схемою «*назва рослини > назва продукту > назва страви*».

Назви страв

'Страва із гречки та фаршу'. Найпоширеніше найменування на позначення страви із гречки та фаршу в досліджуваних говірках – *гречáники*. Також фіксуємо складні номінації: *кутл'єти з грéчк'і*; *кутл'єти жáран'і з грéчкою*, *гречáники з мн'áсом*. Гречаники в літературній мові – 'хлібний виріб з гречаного борошна' (Словник 2: 164). «Гречаники» < 'гречка (*Solanum tuberosum* L.)' – 'однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль' (Словник 4: 112). За словами респондента, «*гречáники / то катл'єти так'її / тре видварéти грéчку / мн'áсо сол'у і пирч'у / наризáйу цибу́л'у і тру мóркву / і жáру на патéл'н'і / грéчку удváрану мну / мише́йу з зажáркою і мн'áсом / мóна ўсéпати мук'э чуч'ут' / л'іпл'у катл'єти і жáру на патéл'н'і з двох стур'ін на ул'її / мóна шче так гутувáти з вуўс'єнки / ѡа гут'їу так'э бл'ўдо в пист / мн'áсо кан'єшно не лужу́*».

'Страви із бобу або квасолі'. На позначення страв із бобу або квасолі зафіксовано такі найменування: *бобовник'і* (бубовник'і), *боб'яники*, *квасол'áник'і*, *фасул'áник'і*. Рідше вживається лексема *бóбники*. Фіксуємо також складні номінації: *л'інівц'і з бóбу*, *пирог'і з боб'ів*, *пирог'і з боб'ів і картóшки*, *пирог'і з картóшки і фасóл'і*, *л'інівц'і з фасóл'і*. «Бобовники, боб'яники, бобники» < 'біб (*Vicia faba* L.)' – 'однорічна городня рослина, що має в стручках поживні плоди' (Словник 1: 172). «Квасоляники (фасуляники)» < 'квасоля (*Phaseolus*)' – 'городня трав'яниста однорічна рослина родини бобових, що має в стручках овальні зерна' (Словник 4: 132).

Бобові культури склали значну частку раціону українців. З-поміж них найбільш популярною була квасоля. У досліджуваних говірках її називають ще *фасол'á*, *биб*, *б'іб*. Часто на Святвечір та весілля в піст

готували вареники з бобом – бубовникі. Це суфіксальне утворення від назви рослини *б'іб*. За словами респондента, «*б'іб удв'аримо окр'емо уд карт'опел' / йак б'уде гот'ове / то перемнемо і в'емнемо р'азом і зл'іпим г'блики / засм'ачуємо заж'аркуйу аб'о шв'аркаме / трем на м'елкиї т'ерц'і карт'опл'у і цибулену / солим і пирчим'о / убивайім ййіце / на нагр'іту пит'ел'н'у л'ожкуйу накл'адайімо м'асу карт'опл'ену / нав'ерх клад'ем г'блика / і пов'ерх зн'оўка карт'опли / ж'арим з двох стур'ін / йа л'убл'у йісти буб'оўники з молоком / а м'она з смит'аноўу/ шушв'аркаме чи заж'аркуйу».*

Найбільш поширеною **'стравою із прісного тіста'** на весіллі з додаванням начинки були *вареники*. На позначення такої страви в досліджуваних говірках зафіксовано загальнонародну лексему *вар'єник*, яка є віддієслівним дериватом і мотивована способом приготування страви. На позначення вареників зафіксовано ряд складних найменувань, виражених неузгодженими та узгодженими атрибутивними словосполученнями. За моделлю «іменник» + «прийменник з, із» + «іменник» утворені назви цієї страви за диференційною ознакою «різновид начинки»: *вар'єники з бараб'ол'ойу, вар'єники ш ч'єр'єшн'ами, вар'єники з в'ішн'ами, вар'єники с кап'устойу, вар'єники с карт'ошкойу, вар'єники с клубн'ікойу, вар'єники с:ўром, вар'єники с тв'орогом, вар'єники ш:оўк'овиц'ойу*.

Страви із картоплі. Різноманіття назв страв із картоплі зумовлена передусім наявністю лексичних варіантів на позначення цього овоча. У досліджуваних говірках на позначення названої овочевої культури засвідчено лексему *картопля*, запозичену через польсько-російське посередництво з німецької мови (*Етимологічний 2: 397*), яка є літературною нормою (*Словник 4: 112*), рідше трапляється фонетичний варіант *карт'ошка* та найменування *бараб'ол'а*, яке побутує як регіональна назва цієї страви. Овоч є придатним до споживання і користується великою популярністю на весільних столах у недозрілому вигляді, страву з якого номінують атрибутивним словосполученням із кваліфікатором *молода*: *молод'а карт'опл'а (карт'ошка, бараб'ол'а)*. Зауважимо, що цю назву, як і саму страву, уживають сезонно, коли співіснує картопля старого й нового урожаю.

Як продукт харчування картопля зазнає різних видів термічної обробки: варіння, смаження, тушіння, запікання. Диференційна ознака «спосіб приготування» реалізують аналітичні номінації, виражені атрибутивними словосполученнями, з опорною лексемою на позначення картоплі та кваліфікатора: *бараб'ол'а (карт'опл'а, карт'ошка), жар'ана, см'ажана, бараб'ол'а (карт'опл'а, карт'ошка) в'арана, бараб'ол'а (карт'опл'а, карт'ошка) т'ушана, бараб'ол'а (карт'опл'а, карт'ошка) п'єчана*. Спостерігаємо використання й таких аналітичних найменувань: *бараб'ол'а (карт'опл'а, карт'ошка) пот'овчана, бараб'ол'а (карт'опл'а, карт'ошка) т'оўчана, бараб'ол'а (карт'опл'а, карт'ошка) м'й'ата*. У мовлення щоденного вжитку та у святкове меню, зокрема весільне, увійшло запозичене з французької мови слово *п'ур'є* (*Етимологічний 4: 648*), яким позначають страву з

вареної і потовченої картоплі. На території досліджуваних говірок із цим же значенням виявлено дериват *п'урешка*. На позначення необчищеної від шкірки картоплі уживають загальнонародні назви *бараб'ол'а* (*карт'опл'а*, *карт'ошка*) у мундірах (Словник 1: 112).

Для тушеної картоплі характерним є додавання інших продуктів, здебільшого м'яса і грибів, що позначають відповідними назвами: *бараб'ол'а* (*карт'опл'а*, *карт'ошка*) з м'ясом, *бараб'ол'а* (*карт'опл'а*, *карт'ошка*) з грибами, *бараб'ол'а* (*карт'опл'а*, *карт'ошка*) с тушонкою.

Раціон українців здавна був урізноманітнений **стравами із капусти**. Популярною вона була не лише у повсякденних стравах, але й на весіллях. Лексема *капуста* існує в багатьох слов'янських мовах; результат видозміни запозиченого стлат. *compozita* 'квашена капуста', за припущенням, слово набуло форми під впливом контамінації з близькою за значенням групою ром. слів – стлат. *caputium* 'качан капусти' (Етимологічний 2: 378). Еквіполентну опозицію 'свіжий' – 'заквашений' реалізують мовні одиниці *солотка капу́ста* – *квас'на капу́ста*, *квашена капу́ста*, *кисла капу́ста*. *Капусн'ак* – друга за значенням після борщу рідка овочева страва. Її готують із попередньо заквашеної капусти.

Тушана капуста – одна з найпоширеніших овочевих страв. Свіжу капусту дрібно сікли, заливали окропом і тушкували з перцем, сіллю, цибулею та олією доти, доки вся рідина не випаровувалася. За словами респондента, «*шчо то за в'ес'ел'а без тушануйі капу́сте / і трéба шквáрок об'іза́т'ел'но да́ти / йа такó л'убл'у́ гру́бше йійі пор'ізати / бо со́чна вихóдит'»*.

Кабачки – 'смажений овоч у клярі'. Для українців страва «*жа́ран'і кабачк'і*» не дуже популярна, бо вона сезонна. За словами респондента, «*ну йак пупаде́ в'ес'ел'а л'ітом / то ми вишчáс йійі жа́рим і часникóм ду́шаним сипем / а йак вже висно́йу / то де йіх набере́ш»*.

Назви весільних десертів, похідних від назв рослин

'Завиванець з маком'. Репрезентують цю страву такі лексеми: *мак'івнік*, *макувнік*, *мако́рженик*, *макув'ей*. Найбільш вживаним є номен *мак'івнік* – 'коржик із маком та медом' (Словник 4: 602). *Мак'івнік* – похідне утворення від назви рослини *мак* (бот.) *Ranunc L.* – 'трав'яниста рослина з довгим стеблом і великими квітками (переважно червоного кольору), що дає кулястий плід, наповнений дрібним насінням; вирощується як лікарська та олійна культура, а також як декоративна рослина' (Словник 4: 601). Назва мотивована основним інгредієнтом страви. За словами респондента, «*мак'івнік пекті́ научі́ли менé ма́ти»*. Кожне із наведених найменувань є характерним для досліджуваних говірок. Нерідко використовуються й складні назви: *пир'іг з ма́ку*, *пирóг з ма́ку*.

'Бабка з моркви'. Цю страву репрезентують такі лексеми: *моркв'áник*, *моркв'áнец'*, *морко́вник*. Найбільш вживаним є найменування *моркв'áник*. Фіксовано й складні номінації: *пир'іг з мо́ркви*, *пирóг з мо́ркви*, *морко́вній пирі́г*, *пирі́г з морко́вки*. Наявна пропозитивна номінація: «*тру*

такó моркóвку др'ібн'її / потóм то вс'о в т'їсто / áли йак ѓе вáрана то пудїйде тóже».

Номен *моркв'áник* – **'страва з моркви'** (Словник 4: 803) утворено від *морква* (бот.) *Daucus carota* L. – 'городня рослина з пірчасторозсіченими листками й довгастим потовщеним коренем' (Словник 4: 803). Назва мотивована основним інгредієнтом страви. За словами респондента, «дéколи печú моркв'áник / тру мóркву на тёртку такó шоб др'ібн'її / бо йак пул'їнуўус'а / не дóбрей вихóдит' на грúбу / тудú улїї стóнку ше мукú і йáйц'о з уднé / шоб держáлос' кúч'ї / мáжу смитáнуўу з цúкром».

Назви алкогольних напоїв

У Луцькому районі Волинської області напої умовно ділять на алкогольні та безалкогольні.

Існує широкий вплив позамовного чинника, зокрема виготовлення міцних алкогольних напоїв у домашніх умовах із використанням рослинних компонентів, на кількісне розширення мікрогрупи їх назв. Номени *мечдовúха* і *перцóўка* / *перц'ўка* діалектоносії використовують і для найменування видів міцних алкогольних напоїв, виготовлених промисловим способом із використанням відповідних складників – меду чи перцю.

'Міцний напїй з меду'. На позначення міцного напою з меду зафіксовано 3 найменування: *мечдовúха*, *мечдúха*, *мечдóва*. Найпоширеніша назва – *мечдовúха*. Інші вживаються поодинокі. Зафіксовано й пропозитивну номінацію: *'йак мед св'їжий сáма лúч:а бúде мечдовúха / в гутóву самогóнку йогó кидáйут' / і вс'о ждáти трéба'*.

'Міцний напїй з перцю'. На позначення міцного напою з перцю зафіксовано найменування *перцóўка*, *перчáнка*, *перц'ўка*. Найпоширенішими є номени *перцóўка* та *перц'ўка*. Часто використовують складну назву *вóдка з пёрц'ом*.

'Міцний напїй з агрусу'. Зафіксовано 2 найменування такого міцного напою: *агрус'ўка*, *агрус'ўка*. Обидва вживаються часто.

'Міцний напїй із вишень'. На позначення міцного напою із вишень у досліджуваних говірках зафіксовано такі найменування: *вишн'áк*, *вишн'ўка*, *вишн'óўка*, *вишн'ачóк*, *в'їшн'áк*, *в'їшн'оўка*. Найчастіше вживаються назви: *вишн'áк*, *вишн'ўка*. За словами респондента: «в'їшн'ї лúч:е' шоп ни дрил'óван'ї булú / їх такó дóбре посипáти цúкром / чéрез пáро тїжн'ів вже сомогóнку л':у'».

'Міцний напїй із малини'. Назву цього напою зафіксовано у 10 із досліджуваних говірок. Репрезентують її 2 лексеми: *малún'ўка*, *малún'оўка*. Вживаються й складні назви: *вóдка з малúнойу*, *настóйка з малúни*, *настóйанка з малúни*, *самогóнка з малúнойу*.

'Міцний напїй із слив'. Назву цього напою зафіксовано у 10 із досліджуваних говірок: *слиўн'áк*, *слиўйáнка*. Обидва найменування вживаються часто та є характерними для вказаного регіону.

‘Міцний напій із терну’. На позначення міцного напою із додаванням терну зафіксовано такі найменування: *те^чрн’оўка, те^чрн’їўка*. Часто використовують й складні назви: *в’одка з те^рном, самог’он з те^рном*.

Спосіб виготовлення цих напоїв тісно пов’язаний із рослинними складниками, які часто додавали в алкогольні напої. Це ж вплинуло на появу назв настоянок, утворених за спільною моделлю номінації за допомогою формантів -к, -ак, -ух-: калган ‘трав’яниста рослина’ → *калган’їўка, колган’їўка ‘міцний алкогольний напій, настояний на калгані’*; агрус → *агрус’їўка, агрус’їўка ‘алкогольний напій із агрусу’*; вишні → *вишн’ак, вишн’їўка, вишн’оўка ‘алкогольний напій, настояний на вишнях’*; малина → *малін’їўка ‘алкогольний напій, настояний на малині’*; сливи → *слиўн’ак, слиўн’анка ‘алкогольний напій, настояний на сливах’*; сухофрукти → *фрукто́ва, фрукто́ўка ‘алкогольний напій, настояний на сухофруктах’*; мед → *ме^чдов’уха, ме^чдог’онка, ме^чдо́уха ‘алкогольний напій, настояний на меду’*; терен → *те^чрн’оўка, те^чрн’їўка ‘алкогольний напій, настояний на терні’*; перець → *пе^чрц’оўка, пе^чрц’їўка ‘алкогольний напій, настояний на перці’*.

Лексема *малін’івка* — **‘наливка з ягід малини’** (Словник 4: 607), утворена від *маліна* (бот.) *Rubus Idaeus L.* – ‘багаторічна чагарникова ягідна рослина з кисло-солодкими запашними ягодами, звичайно темно-червоного кольору’ (Словник 4: 607). Назва мотивована основним інгредієнтом наливки. За словами респондента, *«л’ітом жеш йе вс’ак’іх йагі́д по́вно / то йа уб’ічно рубл’у наст’о́йку / мо́на роб’іти на вишн’е́х / йа́гудах / ў́же́ні / мал’е́ні чи на абрик’о́сах / наст’о́йуу йі́йі па́ру м’іс’ац’іў / ду йагі́д дода́йу цу́кру і чуч’у́т’ гу́рлі́ки / залива́йу ус’е́ у бу́тил’ / нат’ага́йу рукаві́цу́ і наст’о́йуу йі́йі па́ру м’іс’ац’іў»*.

У досліджуваному регіоні велику увагу люди приділяють напоєм, способу їх виготовлення та якості. Для позначення вин, у яких інгредієнти рослинного походження, у говірках Луцького району використовують аналітичні номінації, що утворені за моделлю «іменник + прикметник»: *вин’о́ виногра́дне, ~ йа́блучне, ~ сливо́ве*, а також субстантивні словосполучення, утворені за моделлю «іменник + прийменник + іменник»: *вин’о́ з виногра́ду, ~ з йа́блук, ~ з абрик’о́с*. Інколи назва ускладнюється додатковим атрибутивом: *вин’о́ із си́н’ого виногра́ду*.

Назви безалкогольних напоїв

‘Напій із лимонів’. На позначення напою із лимонів і води зафіксовано 2 найменування: *лимон’а́д, л’імон’а́д*. Кожне із найменувань є характерним для своєї говірки. Частіше вживається назва *лимон’а́д*. Лексема *лимон’а́д* і фонетичний відповідник *л’імон’а́д* у досліджуваних говірках зафіксовано зі значенням **‘солодкий газований напій зі смаком лимона’**. Слово відоме сучасній українській мові як ‘прохолодний кисло-солодкий напій, до складу якого входить сік лимона або інших фруктів чи ягід’ (Словник 4: 486). За словами респондента: *«йак вже л’ітом жа́рко ду́же то на вес’і́л’:а завжді́ л’імон’а́д да́йу́т’ / йог’о́ за па́ру д’н’і́в ра́н’і́й*

робем / не переборшчіти з лимонами головне / бо г'іркий буде / сахар йа в к'ін'ц'і дайу по вкусу».

'Напій із помідорів'. Назву напою зафіксовано у всіх досліджуваних говірках. Репрезентують її 6 найменувань: *с'ік томатний, с'ік з пом'ідор'ю, томатний с'ік, с'ік пом'ідорний, с'ік пом'ідоровий, сок томатний*.

С'ік – напій, виготовлений із плодів різних рослин: овочів, фруктів. Назва відома в давньому значенні як застаріле збірне найменування рідин, отриманих з рослинних, рідше із тваринних продуктів. За дослідженнями етнографів, сік здавна був улюбленим напоєм українців. Його готували мало не щодня в період дозрівання ягід, фруктів тощо. У говірках Луцького району серед назв солодких напоїв зафіксовано номен *с'ік – 'рідина, вичавлена з овочів, фруктів'*.

У березні жителі сільської місцевості збирають сік березовий шляхом виточування його з-під кори дерева. На позначення семи **'рідина з-під кори берези'** вживають словосполучення *с'ік березовий*. За словами респондента, *«весно́у ус'ї спиша́т' у ліс / бо ж то порá со́ку березового / береш с:обо́йу ба́ночку / шоб сик лі́ўс'а в не́йі / осторо́жно роби́ш дірочку в стóвбури / шоб не зашкóдити дере́ву / дóма перева́руйеш сик і закрива́йеш з лимóном чи канф'éтом смокта́л'ним / сик вихóдит солóдїкї / а йакшó у бóчку з із'умом / то ужé насто́йашчї сик / аж гóрло дере́».*

Іменниково-прикметникове словосполучення *сік березовий* мотивоване ознакою, де похідний прикметник *березовий*, утворений за допомогою суфікса -ов-, указує на вид і сорт соку. На позначення соку, приготовленого з томатів, у говірках Луцького району зафіксовано мовні одиниці *с'ік томатний, с'ік з пом'ідор'ю, томатний с'ік 'видавлений сік зі свіжих помідорів'*.

Назви напоїв, приготовлених із рослин

Лексема *чай 'гарячий напій, настояний на чайному листі, різних травах, цвіті та листі дерев, кущів'* та її фонетичні відповідники відомі й активно функціонують у мовленні діалектоносіїв. У сполученні з іншими лексемами, що удокладнюють семантику і властивості, утворює атрибутивні словосполучення на позначення родових назв.

У досліджуваних говірках лексема *чай* репрезентує такі семи: **'гарячий напій із гіллячок вишні, сливи, малини'** та **'напій із трав, листя, фруктів'**: *чай з трау́, з фру́кт'їу́.*

Сему **'гарячий або охолоджений напій із заварки, цвіту липи, бузини'** у говірках Луцького району репрезентує демінутив *чайóк*. Чаї, що п'ють із лікувальною метою, у досліджуваних говірках номінують аналітичними конструкціями: *чай лікува́л'ниї 'напій, заварений з лікувальних трав', чай з лимóном 'напій з додаванням дольки лимона'*. Найменування *чай з паличóк* уживають на позначення гарячого напою, завареного з гілочок малини, вишні, сливи.

Вступаючи в атрибутивні зв'язки з прикметниками, слово *чай* утворює словосполучення, мотивовані: 1) лікувальними властивостями –

чай лікувальний, чай з лимоном; 2) тактильними відчуттями – чай гарячий, чай охолоджений, чай остуджений, чай теплий; 3) складником заварки – липовий, малиновий, лимонний; 4) кольоронозвами – зелений, чорний.

У досліджуваному середовищі для семи **‘кислуватий напій з вівсяножитнього хліба’** найуживанішою є лексема *квас*, зафіксована в більшості обстежених населених пунктах. Багатозначність лексеми засвідчує її семантична структура **‘охолоджувальний напій із яблук та сухофруктів’**: *це «такій напійток // коліс' робіли квас із йаблук / сухофрукт'іў // йа знайу наша бабушка робіла хміл'ній нап'ї із йаблук з додаван':ам цукру / сухофрукт'іў / з йаблук / сўшки / сухофрукт'іў / сáхар / вонó брóдит' // потóм напійток зал':áli водóйу // ‘напій із др'їжджів’; ‘напій на житньому хлібі, вистояний’; ‘кислий настій столового буряка як приправи до борщу’; ‘легкий напій’.*

У Луцькому районі відомі різні способи виготовлення квасу. Цей напій виготовляли з різних фруктів, із ячмінного зерна, яке завчасно підсмажували, а потім відварювали, на основі чорного хліба. Це ілюструють приклади діалектного мовлення носіїв: *«бабушка в'їдварувала сухофрукти // кидала туді / малén'киї кусóчок сáхару / малén'киї кусóчок др'їж':іў // стáвила йогó на п'їч'ї // в'їн там бродіў // і че^чр'їз^с там пáру д'н'іў чи ск'їки / ц'їділи йогó і пїли цей квас // і ше робіли з йачмэн'у // в'їдварували цей йачм'їн' / ўпе^чрéd жáрили / потóм в'їдварували йогó // і тóже в'їн бродіў / кідали др'їж':іў / і бродіў // і так пїли квас // а зáраз^с рóбл'ат квас / прóсто воді / кідайут' хл'їб чóрний / і кáпил'ку др'їж':іў / і ўс'ó // брóдит' в'їн потóм // ц'їд'ат' і пїут' квас».*

Залежно від сировини для приготування напою лексема *квас* у досліджуваних говірках має значення *квас йаблучний, квас хл'їбний, квас с:ўшки*.

Ще одну підгрупу безалкогольних холодних напоїв на досліджуваному ареалі утворюють репрезентанти сем **‘узвар’** та **‘компот’**.

Лексема *компот* утворена від назви страв < франц. *compote* < лат. *composita* композиція, суміш (*Етимологічний* 2: 543). Вона вважається запозиченням із французької мови (фр. *compote*) ‘компот’, де є дериватом лат. дієприкметника *compositus* ‘складний, складений’. У сучасній українській мові лексема *компот* функціює зі значенням **‘солодка рідка страва з фруктів та ягід, зварених у воді; узвар’** (*Словник* 4: 252).

У досліджених говірках зафіксовано назву *компот* та фонетичний варіант *кампóт*. Найбільш поширеними в обстеженому ареалі є такі номени: *кампóт із сўшки, кампóт із вишén', кампóт з йаблук*.

Фіксуємо також лексему *узвáр* **‘солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот’**, хоча вживається вона не дуже часто. Здебільшого лексема *узвáр* використовується для позначення солодкого напою із сухофруктів. У сучасній українській літературній мові лексема *узвáр* функціює із загальноприйнятим значенням (*Словник* 10: 405).

Висновки та перспективи досліджень. Найменування страв та напоїв весільної кухні утворюють розгалужену щодо репертуару тематичну групу лексики. Встановлено поліфункціональність одних назв і монофункціональність інших. З'ясовано, що за структурою більшість найменувань є полілексемами; лексична варіативність номінацій зумовлена такими чинниками: реалізацією різних мотиваційних ознак при номінаціях, внутрішньоговірковими трансформаціями в межах номінацій; семантичні деривати є наслідком метонімічного та метафоричного перенесень. Для досліджуваної тематичної групи лексики визначальними є такі диференційні ознаки: 'основний інгредієнт', 'спосіб приготування'. Спільною для всіх зафіксованих номенів є така мотиваційна модель – 'інгредієнт' → 'назва страви', яка реалізована за допомогою суфіксальної деривації, метонімії, аналітичної номінації, вираженої атрибутивними та субстантивними словосполученнями.

Гастрономени весільної кухні характеризуються неоднорідністю не лише з погляду семантики, а й їх словотвірної будови. Морфемна структура багатьох із них підкреслює вторинність назв. Найбільше мононайменувань виникло шляхом суфіксації, яка вказує на релятивне відношення до інших назв, з яких виникли ці лексеми. Найбільшою активністю відзначаються суфікси: *-ан-ик-* (*моркв'áник*), *-ан-ик-и* (*гречáники*, *квасол'áник'і*, *фасул'áник'і*, *бобйáники*), *-ник-и* (*бóбники*), *-ов-ник-и* (*бобовникí*), *-ан-ец'-* (*моркв'áнец'*), *-івк-а* (*вишн'івка*, *малíн'іўка*), *-увк-а* (*малíнувка*, *перц'іўка*, *агрус'іўка*, *вишн'іўка*, *течрн'іўка*, *калган'іўка*), *-овк-а* (*малíн'оўка*, *в'ішн'оўка*, *фруктоўка*), *-анк-а* (*перчáнка*, *слиўйáнка*), *-як-* (*вишн'ák*, *слиўн'ák*, *капусн'ák*).

Список використаної літератури

- Борис, Людмила. *Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2015.
- Волошинова, Марина. *Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнословобожанських говірках*. Автореф. дис. ...кандид. філол. наук: 10.02.01. Луганськ, 2014.
- Ганудель, Зузанна. *Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии: (Названия пищи, посуды и утвари)*. Автореф. дис. ...канд. филол. наук: 10.02.01. Ужгород, 1980.
- Гоца, Еріка. *Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2001.
- Етимологічний словник української мови, за ред. О. С. Мельничука. В 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012.
- Загнітко, Надія. *Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011.
- Козирева, Зінаїда. «Українська когнітосфера “їжа” як предмет лінгвістичного дослідження». *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія – Педагогіка – Психологія*, вип. 29, 2014, с. 48–55.
- Омельковець, Руслана. «Західнополіські відфітонімні гастрономени». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 11, 2019, с. 111–23.

- Різник, Віра. *Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя*. Автореф. дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2017.
- Словник української мови*, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.
- Турчин, Евгения. *Лексика питания в украинских восточнополюских говорах*. Автореф. дисс. ...канд. філол. наук: 10.02.01. Киев, 1990.

References

- Boris, Liudmyla. *The dynamic content of the thematic lexical group of food and beverages in Bukovyna patois*. PhD Thesis Abstract. Chernivtsi, 2015.
- Voloshynova, Maryna. *Dynamics of traditional subject vocabulary in Ukrainian East Slobozhanshchina dialects*. PhD Thesis Abstract. Luhansk, 2014.
- Ganudel', Zuzanna. *Bytovaja leksika ukraïnskikh govovorov Vostochnoj Slovakii: (Nazvanija pishhi, posudy i utvari)*. PhD Thesis Abstract. Uzhgorod, 1980.
- Gotsa, Erika. *Names of food and kitchen utensils in Ukrainian Carpathian patois*. PhD Thesis Abstract. Uzhgorod, 2001.
- Etymologichnyi slovnyk ukraïnskoi movy*, edited by O. S. Melnychuk. 7 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012.
- Zahnitko, Nadiia. *Names of Food and Drinks in Eastern Steppe Dialects of the Donetsk region*. PhD Thesis Abstract. Donetsk, 2011.
- Kozyrieva, Zinaida. "Ukrainska kohnitosfera "izha" yak predmet lnhvistychnoho doslidzhennia". *Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho lnhvistychnoho universytetu. Serii Filolohiia – Pedahohika – Psykholohiia*, iss. 29, 2014, pp. 48–55.
- Omelkovets, Ruslana. "Names of Dishes and Drinks Derived from Plant Names in Western Polissian Dialect". *Linguostylistic Studies*, iss. 11, 2019, pp. 111–23.
- Riznyk, Vira. *The names of foodstuffs and kitchen utensils in the Ukrainian dialects of the San-Dniester region*. PhD Thesis Abstract. Lviv, 2017.
- Slovnyk ukraïnskoi movy*, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.
- Turchin, Evgenija. *Leksika pitaniia v ukraïnskikh vostochnopoleskikh govorah*. PhD Thesis Abstract. Kiev, 1990.

Стаття надійшла до редколегії 04.11.2022